

Savremene teorije pravde, 2.4.2013.

Predavanje.

Tema: Nozik, Anarhija, država, utopija.

To je knjiga koja je suprotstavljena Rolsovoj ideji pravde. Nozik je vrlo blizu nečega što bi se nazvalo ideologijom neoliberalizma, ideologija minimalne laissez-faire države. Danas ćemo početi da izlažemo teoriju koju Robert Nozik brani, koja će biti konkurentna teorija Rolsovoj teoriji. Ova teorija je konkurentna ne samo po tome kako je definisana u toj normativnoj formuli, međutim, ona je suprotstavljena i u argumentaciji.

Veliki broj teorije pravde razvija sliku sveta kako društvo treba da izgleda i iz te slike sveta proizlazili su zaključci kako čovek treba da postupa, i često se govorilo o utopiji. To je jedno mesto koje ne postoji, kao neki život u Platonovoj idealnoj državi i Noziku se čini da kada se razvijaju određene teorije pravde ljudi imaju određenu utopijsku sliku po kojoj ljudi treba da žive na sličan način. Da bi tu sliku uzdrmao on daje jednu skicu o tome šta znači pravi liberalni individualizam. On hoće da pokaže da takva jedinstvena slika šta je dobar život, jeste nemoguća. Kada pobrojite sva ova raznolika pitanja i raznolike ličnosti, onda počinjete da sumnjate da postoji jedno društvo koje je bi bilo idealno za sve. On hoće da pokaže da ne postoji jedinstveni strukturalni kriterijum pravde. Tražimo nešto što imamo svi, recimo, potrebe; kad je reč o pravdi tražite nešto prema čemu možete da distribuirate dobra, to su, recimo, zasluge. To je jedinstveni kriterijum. Ali šta je strukturalni kriterijum pravde prema Noziku? „Svatom prema_____.“ (potrebama, zaslugama, mogućnostima...) Iz određenih razloga imajući u vidu ovu veliku raznolikost različitih životnih planova Nozik će biti protiv jedne jedinstvene strukture društva. Nozik pokušava da svoju teoriju ustanovi na što jednostavnijem načelu, a to je *načelo radikalnog normativnog individualizma*. Samo individue imaju nešto od čega Nozikova teorija polazi a to su **prava**. To je ono što je važno.

Rols je takođe odustao od te ideje da pravi jednu metafizičku koncepciju pravde koja treba da važi sinhrono i dijahrono (Politički liberalizam). Oni koji će biti protiv te jedinstvene vizije društva kao neke utopije, biće tzv. komunitaristi (i o tome ćemo kasnije govoriti), koji će reći da se vrednosti razvijaju iz kultura kojima pripadamo.

Upravo na ovakvim drugačijim vizijama počiva ova teorija Nozika, koja pokušava da izvuče jednu normativnu teoriju pravde baziranu na nečem što se zove princip prava i princip slobode. Ta teorija će biti teorija minimalne države, ako bismo imali jednu državu koja bi prekoračivala granice minimalne države, takva država bi bila nepravedna jer bi narušavala prava ljudi. Ako bismo imali jednu državu koja ide preko te minimalne države, onda bi ona nužno bila nepravedna. Kako u stvari Nozik viziju države pruža da bi pokazao da u takvoj državi sve ove ličnosti mogu na neki način da razviju svoj životni plan. On smatra da svaka država ima neke svoje aktivnosti, pa možemo da ih pobrojimo. Prva i najvažnija aktivnost države ili dela

vlasti tiče se *zaštite građana od fizičke agresije*. Ko se bavi ovim? To je onaj deo vlade koji se odnosi na ono što se zove policija + istražni organi + sudstvo. To je što se tiče zaštite građana kao individua od agresije drugih individua unutar jedne države. Agresija može da se tiče agresije od strane druge države, zato nam treba vojska, koja bi štitila fizički integritet ličnosti. Druga aktivnost države bi bilo obezbeđenje nečeg što se zovu *javna dobra* ili *javni sektor* (održavanje puteva, izgradnja, čist vazduh, biblioteke, vatrogasci). Država ponekad može da ima treću aktivnost, ona može da pokaže *brigu za blagostanje*. Možemo da imamo fondove za siromašne, fondove za nezaposlene, itd. Neka vrsta onoga što bismo mogli da nazovemo socijalno staranje. Uobičajeno je da države imaju te aktivnosti. Država, takođe, prinuđuje da nešto činimo za naše dobro (paternalistički elementi) – *delatnost država kada nadgleda živote ljudi, neka vrsta supervizije života ili staranje u smislu nametanja*. Osnovno obrazovanje u našoj zemlji je obavezno, na primer. Takođe, postoji neka vrsta cenzure. To je neka vrsta supervizije ili nadgledanja od strane države života populacije. Moderna država sadrži u najvećem broju slučajeva sve ove funkcije. Postoji nekakvo pravo ljudi koje država treba da štiti – pravo na slobodu, život i imovinu. Postoji nešto u državi što nam omogućava da bolje živimo. Ova prva funkcija države kada postoji samo jedan pravni okvir, naziva se država koja ima ulogu noćnog čuvara – obično se smatra da su ti svi prestupi urađeni noću (to je još vizija od Džona Loka) – zaštita od nasilja, prevare i krađe. To je uloga države kao noćnog čuvara. Nozik hoće da tvrdi da je jedino moralno opravdana funkcija jeste ova prva. Funkcije dva, tri i četiri prekoračuju prava građana i sve su one nepravedne. Tu ideju da je jedino minimalna država opravdana, da je to država čija je funkcija samo da sanira manjkavosti tržišta i da sanira neke stvari koje nastaju zbog toga što su ljudi pristrasni u sopstvenom slučaju, razvija Hayek (ova ideja potiče još od Loka). Kasnije se razvija ideja *laissez-faire*. Nozik smatra da ako shvatamo državu kao upotrebu sile na određenoj teritoriji gde bi se funkcija države pod 2, 3, 4 bile nešto što bi bilo potpuno neopravdano. Ono što se može opravdati jeste prva aktivnost države a to je aktivnost koja se odnosi na primarna prava ljudi (pravo na imovinu, život i slobodu).

Na osnovu čega Nozik hoće da nam pokaže da je njegova teorija pravde ispravna? On kao mnogi u ugovornoj teoriji, iako njegova teorija nije ugovorna, on se oslanja na teoriju Džona Loka, i hoće da pokaže kako individue koje imaju osnovna prava na imovinu, ipak došle da formiraju državu (on je autor koji smatra da se može odbraniti neka neanarhistička država, ali država koja ima minimalne aktivnosti). Kako taj argument ide? Osnovna teza od koje on hoće da pođe jeste da postoje ljudi u prirodnom stanju koja imaju određena prava i da postoji jedno fundamentalno pravo koje on zove *pravo na samoposedovanje* (self-ownership right). Druga važna teza jeste *različitost osoba* ili razdvojenost osoba (separateness of persons). To je jedan jak metodološki individualizam, ali i normativni individualizam, kada opisujete rad društva i države, to su samo kolektiviteti, odnosno konglomerati individua, jedino individue mogu nešto da čine, da prave izbore, a kolektivi se redukuju na želje individua. Ne postoje kolektivi koji imaju autonomne izbore, već postoje samo

individue, a delatnosti kolektiva su samo rezultante želja individua. Ja nikad drugu osobu ne mogu da upotrebim kao sredstvo. Ako bih dozvolio državu kao socijalno stanje, pošto država ima monopol na silu, onda bih koristeći oporezivanje posmatrao ljude samo kao sredstvo. Ograničenja moralne vrste, postoji oko nas nekakva aura koju niko nema pravo da naruši, to je apsolutno pravo, svi mi imamo apsolutna prava (pre svega pravo na imovinu, život i slobodu). Kakva su to prava? Nozik pre svega misli da su to negativna prava. Niko nema pravo da naruši ova prava, jedino se prava mogu narušiti ako je osoba pristala na to, ugovorom ili nekim drugim sredstvom. Nikoga ne možete oštetiti, ugroziti mu imovinu, na primer. Nozik smatra da se ta prava ne mogu sabirati. Na primer, ako mi svi imamo pravo na život, vrlo lako je pokazati situaciju u kojoj nečije pravo na život ugrožava pravo drugog na imovinu, a oba prava su apsolutna. Pretpostavimo da ja imam pravo na život a na ivici sam preživljavanja, a vi imate rezervu hrane, da li to moje pravo na život dozvoljava da mi vi ustupite pravo na hranu. Drugi primer, mi smo teroristička organizacija, ako nam ne izručite čuvenog sudiju, mi ćemo krenuti na terorističke napade na državu, 99% je da će doći do takvih napada gde će stradati milioni ljudi, da li vi kao država imate pravo da izručite sudiju kako biste umanjili narušavanje prava u budućnosti.

Kada pođete od ove jedne teorije prava vi polazite od nečega što bi se moglo nazvati anarhistička situaciji (nema vlasti i zakona). Vrlo je zanimljivo da su mnogi ljudi u takvoj jednoj situaciji došli do različitih shvatanja od Nozika (Bakunjin je iz svojih razmišljanja zaključio da bi neka vrsta komunizma bila najoptimalnije društveno uređenje).

Teza o samoposedovanju. To znači da samo ti imaš parvo da odlučuješ o tome šta će se dešavati sa tvojim životom, tvojom slobodom, tvojim telom, jer oni pripadaju samo tebi i nikom drugom. Nijedna osoba ne sme biti iskorišćena kao resurs za drugu osobu. Niko ne sme da pati zbog namernog gubitka na osnovu koga se okoristila neka druga osoba. Dakle, prema tezi o samoposedovanju svako od nas ima apsolutno pravo da poseduje svoje vlastito telo. Za razliku od Nozika, Džon Rols smatra da država ima aktivnu ulogu u distributivnoj pravdi. Znači, dozvoljava se oporezivanje boljestojećih zarad povećanja blagostanja lošestojećih (to je jedan od principa pravde). Ovakve pretpotsavke Nozik dovodi u pitanje. On smatra da svako uplitanje države u proces slobodnog stvaranja i slobodne razmene proizvoda jeste neopravdan. Samo je minimalna država opravdana i to je ona država koja štiti ljude i njihovu svojinu od nasilja, agresija i koja štiti slobodno tržište.

U prvom delu knjige Nozik pokušava da objasni kako dolazi do stvaranja ove minimalne države iz prirodnog stanja i zašto je minimalna država bolja od anarhizma. Argument ide ovako: U prirodnom stanju, koje Nozik lokovski shvata, ljudi će ubrzo početi da se povezuju u ono što on naziva *zaštitničke agencije*. Članovi zaštitničkih udruženja bi se složili sa tim da jedni druge štite od nasilja ili agresija, kao da potpisujete neki ugovor pošto u prirodnom stanju postoji opasnost od pristrasnog kažnjavanja, da bi se od toga zaštitili ljudi stupaju u te zaštitničke

agencije. Nozik smatra da je vrlo verovatno da bi se ustanovila neka nadoknada preko koje bi se finansirala svakog zaštitničkog udruženja. On smatra da bi u tom procesu stvaranja takvih zaštitničkih agencija, ta udruženja vremenom bi počela da poprimaju strukturalne oblike države. Prvo svaka ova agencija bi došla do zaključka da mora da ima na raspolaganju dovoljno ljudi za borbu protiv narušavanja prava njenih klijenata. Drugo, svaka ova asocijacija bi morala da obezbedi da njeni članovi ne zloupotrebljavaju svoje članstvo, tako što bi lažno optuživali druge za nasilje i slično. Morali bi imati neke istražne organe. Agencije bi vrlo brzo morale da ustanove nekakav metod presuđivanja u slučaju sukoba među članovima. Dakle, došlo bi do razvitka nečega što bismo mogli da nazovemo navodni sudski sistem. To još nije prava država, nema pravo na monopol na upotrebu sile, nema suverenitet. On dolazi do zaključka da će na kraju nastati jedna jedina zaštitnička agencija i da će ona postati dominantna u jednom regionu. Ljudi koji će stvarati te zaštitničke agencije i kada dolazi do te jedne jedinstvene zaštitničke agencije, nemaju nikakvu nameru da do toga dođe. Svi teže da zaštite svoje interese i na kraju završavaju u zaštitničkoj agenciji. Po Nozиковom mišljenju takva tako nastala dominantna zaštitnička agencija je nešto što bi moglo da se nazove de iure minimalna država. Po Nozиковom mišljenju samo takva minimalna država je opravdana država i bolja je od situacije gde nema države, zato što u stanju anarhije uvek postoji opasnost da neko ko ostaje po strani izvan domena te zaštitničke agencije, postoji neka opasnost po članove zaštitničkih agencija. Pošto je ta jedna zaštitnička agencija u imaginarnom prirodnom stanju nastala, ona ima pravo da prinudi one koji su ostali po strani da stupe u tu zaštitničku agenciju, zato što oni predstavljaju opasnost po njene članove. Svaka država koja prekoračuje funkcije minimalne države, prekoračuje prava i to je neopravdana država.

Treba imati ovo u vidu, tu njegovu tezu o tome da ljudi imaju pravo na samoposedovanje, da su ljudi nezavisni i da niko nema pravo da narušava prava druge osobe, i postoje moralna minimalna ograničenja. Njegova teorija pravde može se nazvati „teorija imanja prava“ (entitlement theory). Na šta vi imate pravo? Imate pravo na svoje telo, to telo nešto čini, ukoliko pri tome niste ugrozili tuđa prava, sve što je proizvod vaše aktivnosti, imate pravo da posedujete. Ako ste to što ste stekli svojim radom preneli na nekog drugog, i ako se ogrešite o tuđa prava onda teorija imanja prava ima pravo da vas kazni. Nozik ovu teoriju naziva *istorijska teorija*. Njega ne zanima kako izgleda neko stanje stvari, pa onda to stanje stvari treba da usaglašava sa ciljnim teorijama pravde, ili strukturalne teorije pravde („Svakiom treba ____“). Ne zanima nas društveno stanje, pa tražim njegov presek, pa ga sameravam prema nekom svojstvu zajedničkom, interesuje nas poreklo ili nastajanje stanja. Kako je do svojina došlo? Ako u tom sagledavanju tokom te istorijske perspektive, ako nije došlo do narušavanja prava i sloboda drugih, ma kako nejednako društvo bilo, društvo je pravedno.

Nozikova teorija je suprotstavljena onim teorijama koje on zove ciljne teorije ili šematske teorije. Teorija sticanja prava (entitlement theory) je istorijska teorija, što

znači da li je određena raspodela dobara moralno pravedna zavisi od toga na koji način su ta dobra stečena, odnosno od toga kako su se prenosila vlasništva sa pojedinca na pojedinca. Pravično zavisi od toga šta se događalo u toku proizvodnje, raspodele i razmene u određenom vremenskom periodu. To je jedino što nas u pravdi zanima. Ako ničija prava i slobode nisu narušena, ma kakva da je nejednakost u društvu nastala, ona je opravdana. To treba da nam garantuje ograničenje moralne vrste, teorija samoposedovanja, i teorija različitosti osoba. Nasuprot tome, teorija stanja stvari po svojoj prirodi su strukturalne. I po tim teorijama to da li je neka raspodela pravedna u jednom određenom vremenu zavisi od neke unapred postavljene sheme koja je nezavisna od istorijata procesa sticanja dobara, raspodele i razmene, a to je ono na osnovu čega neka raspodela treba da se vrednuje.

Ovo je jedna radikalno liberatarijanska teorija koja oslanjajući se na ideju prava i sloboda pokušava da razvije minimalnu teoriju države i teoriju pravde koja ima istorijski karakter i koja će pokazati da je samo ta ultra minimanla država opravdana.